

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКА МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Випуск 2(10), 2022

Мукачево

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Мукачівського державного університету
(Протокол №10 від 19.12.2022 р.)

Головний редактор:

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, перший проректор, Мукачівський державний університет

Заступник головного редактора:

Молнар Тетяна Іванівна – голова Наукового товариства студентів, аспірантів, молодих вчених, Мукачівський державний університет

Відповідальний секретар:

Гранчак Олена Василівна, Мукачівський державний університет

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кабачій Василь Миколайович – к. ф-м. н., доцент;

Кобаль Василь Іванович – к. пед. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;

Козарь Оксана Петрівна – д-р. т. н., академік Української технологічної академії (м. Київ), професор кафедри інженерії, технологій та професійної освіти;

Корнієнко Інокентій Олексійович – д-р. психол. н., професор, доцент кафедри психології;

Лужанська Тетяна Юрївна – к. географічних наук, доцент;

Малець Олександр Омелянович – д-р. і. н., доцент;

Мілашовська Ольга Іванівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи;

Моргун Алла Володимирівна – к. філол. н., доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Попович Наталія Михайлівна – д-р. пед. н., доцент, завідувач кафедри музичного мистецтва;

Прокопович Лідія Сигізмундівна – к. філол. н., доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Проскура Володимир Федорович – д-р е. н., професор;

Реслер Марина Василівна – д-р е. н., професор, академік Академії економічних наук, декан факультету економіки, управління та інженерії;

Стегней Маріанна Іванівна – д-р. е. н., професор кафедри економіки та фінансів;

Теличко Наталія Вікторівна – д-р. пед. н., професор, завідувач кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання;

Товканець Ганна Василівна – д-р пед. н., професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти;

Фізеші Октавія Йосипівна – д-р. пед. н., професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту;

Черепаня Наталія Іванівна – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти;

Черничко Тетяна Вікторівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів.

УДК 271.4(477.87):37.017.4«176/191»(045)

Тяско В.М.
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет
Човрій С.Ю.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті проаналізовано культурно-освітню діяльність представників греко-католицької церкви Закарпаття та з'ясовано їх роль у формуванні національної свідомості дітей та молоді у кінці XVIII – початку XX століття. Встановлено, що на становлення і розвиток народної освіти на Закарпатті означеного періоду значний вплив мало закарпатське греко-католицьке духовенство, яке було виразником культурно-освітніх та суспільно-політичних потреб місцевого населення.

Ключові слова: Закарпаття, освіта, греко-католицька церква, національна свідомість.

The article analyzes the cultural and educational activities of representatives of the Greek Catholic Church of Transcarpathia and clarifies their role in the formation of the national consciousness of children and youth in late XVIII and early XX centuries. It was established that the Transcarpathian Greek Catholic clergy, which expressed the cultural-educational and socio-political needs of the local population, had a significant influence on the formation and development of public education in Transcarpathia during the specified period.

Key words: Transcarpathia, education, Greek Catholic Church, national consciousness.

Відродження автентичної вітчизняної педагогіки є одним зі шляхів удосконалення національної системи освіти. Розв'язання цього фундаментального завдання можливе через всебічне дослідження педагогічних

традицій минулого і творчого їх використання у сучасній педагогічній практиці.

Історія розвитку освіти на Закарпатті знайшла відображення у наукових розвідках науковців, зокрема: В. Гомонная, І. Гранчака, А. Ігната, П.-Р. Магочія, Г. Розлуцької, В. Росула, П. Стрічика, М. Талапканича, Ч. Фединець, О. Фізеші, В. Химинця, Д. Худанича, С. Човрій та ін. Однак, роль представників греко-католицької церкви Закарпаття у формуванні національної свідомості дітей та молоді кінця XVIII – початку XX століття залишається недостатньо розкритою і потребує об'єктивного дослідження.

Мета статті: проаналізувати культурно-освітню діяльність представників греко-католицької церкви Закарпаття та їх роль у формуванні національної свідомості дітей та молоді у кінці XVIII – початку XX століття.

Аналіз історико-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що питання культурно-освітнього розвитку Закарпаття не можна розглядати поза суспільно-політичними та соціально-економічними змінами, які відбувалися в регіоні. Закарпатські землі в досліджуваній період належали до Угорського королівства, яке наприкінці XVIII століття – до 1919 р. перебувало у складі багатонаціональної Габсбурзької монархії (до 1804), Австрійської імперії (1804–1867), Австро-Угорської монархії (1867–1919). Ретроспективний аналіз історичних подій і фактів дає можливість здійснити реконструкцію культурно-освітнього розвитку Закарпаття в контексті державотворчих процесів, які відбувалися в імперії.

Габсбурзька монархія сформувалася як одна з наймогутніших та найрозвинутіших держав Європи до середини XVIII ст., цьому сприяли, насамперед, успішні війни, приєднання нових територій, розвиток промисловості та вдале ведення зовнішньої політики. Проте, розвиток системи освіти Габсбурзької монархії кінця XVIII ст., як одного із чинників збереження домінуючих позицій держави на європейському континенті, перебував у неналежному стані порівняно з такими країнами, як Німеччина, Франція чи Англія. Дана ситуація вимагала негайних реформ, насамперед зі сторони держави. Таким чином, імператриця Марія Терезія й уряд з метою зміцнення центральної влади і впливу держави на освіту приступили до проведення шкільної реформи.

Структурне реформування освіти в Угорському королівстві здійснювалося згідно затвердженого Марією Терезією 22 серпня 1777 р. документу, виданого латинською мовою під назвою: «*Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Tomus I. Vindobonae. Typis Joan. Thom. Nob. de Trattner. MDCCLXXVII.*» (тут: Система освіти Угорського королівства і в приєднаних до нього провінціях. Том I.

Відень. Віддруковано в друкарні благородного Траттнерн Яноша Томаша – друкаря і видавця Їх Святої Величності Імператриці. 1777 – уточнення Т. В., Ч. С.) [10, с. 35]. Реформа здійснювалася в дусі політики «освіченого абсолютизму», відтак, її основне завдання полягало в подоланні неграмотності, залученні до початкової освіти якомога більшої кількості дітей. Система освіти, яка до того часу була в підпорядкуванні церкви, вперше переходить у відомство держави [11].

Реформу імператриці Марії Терезії підтримав єпископ Мукачівської греко-католицької єпархії А. Бачинський (1772–1809). Він багато зробив для покращення стану народної освіти краю й, зокрема, організації педагогічної та просвітницької справи. Був ініціатором запровадження обов'язкового навчання дітей віком від 6 до 14 років. Вважав за необхідне вести облік дітей, які за віком повинні навчатися, і карати тих батьків, які без поважних причин не пускають дітей до школи. У своїх листах-посланнях єпископ закликав священників вивести народ з темряви, дати йому елементарну освіту через організацію при церквах шкіл, в яких би «діти не токмо письма, і добрих нравов от учителя училися» [1, с. 15]. Дослідник історії розвитку освіти в Західній Україні Б. Ступарик у навчальному посібнику «Національна школа: витоки, становлення» (Івано-Франківськ, 1992) висловлює думку, що «на переломі XVIII – XIX ст. шкільній справі на Закарпатті велику увагу приділяла церква, зокрема єпископ Андрій Бачинський. В 1793 році було 300 шкіл, що їх утримували церковні громади. У той час шкільництво на Закарпатті стояло вище, ніж в інших частинах України» [8, с. 81].

А. Бачинський сприяв заснуванню королівської греко-католицької духовної семінарії при церкві св. Варвари у Відні (тут: офіційна назва: «Королівська генеральна греко-католицька семінарія у Відні при св. Варварі» (латинська: *Regium generale Seminarium Graeco-Catholicum Vienna ad Sanctam Barbaram*) заснована в 1774 році імператрицею Марією Терезією для навчання греко-католицьких священників Габсбурзької монархії. У щоденному вжитку, потім офіційно була прийнята скорочена назва «*Barbareum*» – уточнення Т. В., Ч. С.), де 11 місць передбачалось для молоді Мукачівської греко-католицької єпархії.

Також, А. Бачинський надавав великого значення вивченню рідної мови та історії свого краю. Розмовляючи мовою свого народу навіть з високопоставленими духовними особами, що тоді не було прийнято, єпископ показував співвітчизникам приклад поважного ставлення до рідної мови. Будучи її поборником він ніколи не принижував ролі й значення мов інших народів: «Отнюдь не возбраняв латинською или інших языков науки, токмо абы свое руское... наипервие не оставляти, но в том вынаучити и утвердиться» [9,

с. 30]. А. Бачинський володів кількома іноземними мовами і закликав усіх вивчати їх.

Кондратович І., церковний діяч, історик, журналіст у праці «Історія Подкарпатскої Руси для народа» відзначив: «Особливу заслугу має Бачинський, що основав бібліотеку, котра ще за його живота числила 9000 томів. Всі епархіяльні церкви обдарував старославянськими книгами і возбуждав духовенство прилжно читати их. В архипастырськом окружнѣм листѣ наминав духовенство, щоби научилося свого материнського руського язика. Двох монахів послав в Київ, щоби познайомилися з порядками Київско-печерскої Лаври и могли такѣ порядки вводити и в угро-руськѣ монастырѣ... Бачинський приобрѣв собѣ так любов духовенства и народа своего, як и поважанє людей иного вѣроисповѣданя. Дворяне и вельможѣ честовали, а королѣвскѣ особы отличали его... Справедливо мож числити его к найзнаменитнѣйшим архієреям епархіѣ мукачевскої... Оставив по собі вѣчний памятник славы» [3, с. 79–80].

За часів А. Бачинського в 1793 році в Ужгороді на базі «нормальної» (зразкової) школи організовано підготовку півче-вчителів для народних шкіл краю. Започатковано післядипломну освіту для дипломованих богословів з іншомовною підготовкою щодо вивчення церковнослов'янської літургічної мови й обряду [6, с. 138–139]. Таким чином, культурно-освітня діяльність А. Бачинського була спрямована на розвиток національної свідомості дітей та молоді краю, народної освіти на Закарпатті, впровадження рідної мови в навчальний процес закладів освіти, підготовку священників та вчителів, допомогу сиротам і талановитим учням.

4 листопада 1806 р. імператор Франц І, видав другу редакцію «Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidam adnexas. Buda. Typis et sumtibus regiae Universitas Hungaricae. 1806» (тут: Система шкільної освіти Угорського королівства та всіх прилеглих земель. Буда. Віддруковано в друкарні Угорського королівського університету. 1806 – уточнення Т. В., Ч. С.) [15, с. 8]. Зміст II Ratio характеризувався етнічною і релігійною толерантністю в межах багатонаціональної Австрійської імперії [14, с. 294–295].

Наступники А. Бачинського О. Повчій та В. Попович сприяли культурно-освітньому розвитку краю, підтримували передових представників церковної інтелігенції – В. Довговича, М. Лучкая, І. Фогораші, І. Чурговича та ін.

Священик, педагог, мовознавець і етнограф І. Фогораші (1768–1834) закликав усіх слов'ян вживати як літературну старослов'янську мову. Великою заслугою І. Фогораші є встановлення зв'язків між закарпатською молоддю і західноєвропейськими вченими. Вагомий внесок у розвиток культури краю

зробив В. Довгович (1783–1849) – священник, філософ, поет, етнограф, лінгвіст, член-кореспондент Академії наук Угорщини, який велику частину свого життя віддав справі навчання дітей на рідній мові, поєднував педагогічну роботу з науковою. Як філософ, він стояв на засадах раціоналізму, пропагуючи необмежені можливості людського розуму в пізнанні навколишньої дійсності [5, с. 45–56]. М. Лучкай (1789–1843) – учений-історик, мовознавець, фольклорист, культурно-освітній і церковний діяч. Приділяв велику увагу народним школам краю, дбав про забезпечення закладів освіти кваліфікованими педагогічними кадрами. Написав фундаментальну багатотомну працю «Історія карпатських русинів» на латиській мові, в якій доводив, що карпатські русини мають свою давню історію і самобутню культуру. І. Чургович (1791–1862) – священник, педагог, публіцист, який вніс вагомий вклад як в організацію шкільної справи, так і в справу підготовки вчителів для народних шкіл краю. Закликав учителів виховувати в учнів почуття національної свідомості, любов до рідної мови, культури. Про його діяльність вітчизняні історики І. Гранчак та Д. Данилюк зазначають наступне: «І. Чургович брав участь у складанні меморандумів на захист русинів Закарпаття, русинських шкіл, турбувався про матеріальне забезпечення вчителів» [4, с. 263].

Згідно Закону II від 13 листопада 1844 року латинську мову, що була урядовою мовою всіх установ Угорського королівства, замінено на угорську. Таким чином, угорська мова стає викладовою мовою в середніх і вищих освітніх закладах королівства [13, с. 48]. В міських, містечкових та сільських народних школах національних меншин Угорського королівства навчання, традиційно, й надалі ведеться рідною мовою [14, с. 190].

Суттєві суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні зміни в Австрійській імперії були викликані Березневою революцією 1848 р., метою якої була ліквідація залишків феодально-кріпосницької системи, встановлення демократичних прав та вирішення міжетнічних протиріч в імперії. Революція 1848–1849 рр. сприяла актуалізації національних ідей на Закарпатті, носіями яких стали і греко-католицькі священники, що виступали за збереження рідної мови, розвиток національної літератури і культури, створення народної школи. О. Духнович, О. Павлович, І. Раковський, І. Сільвай та ін. – культурно-освітні та церковні діячі, які упродовж XIX століття відстоювали слов'янську ідею і яких прийнято називати будителями (від чеськ. *buditel* – той, хто будить).

В Енциклопедії історії України «будителі» – визначні громадсько-політичні діячі періоду національно-культурного відродження слов'янських народів Австрійської імперії кінця XVIII – XIX ст., котрі боролися проти

освіченого абсолютизму Габсбургів і національних утисків, за пробудження національної свідомості, збереження і розвиток рідної мови, літератури й культури, народних традицій, відстоювали ідеї слов'янської єдності й солідарності споріднених народів у цій боротьбі [2, с. 312]. В колективній монографії В. Химинця, П. Стрічика, Б. Качура, М. Талапканича «Освіта Закарпаття» (Ужгород, 2009) зазначено, що закарпатські будителі проводили значну культурно-освітню роботу: засновували товариства, видавали альманахи, збірники, календарі, газети, журнали, складали підручники для народних шкіл, збирали і публікували усну народну-поетичну творчість, створювали твори для народу [9, с. 106–117].

У справі піднесення культурно-освітнього рівня населення і організації роботи шкіл на Закарпатті особливо значний вклад своєю діяльністю зробив греко-католицький священник, письменник, публіцист і педагог О. Духнович (1803–1865). О. Духнович відіграв суттєву роль у розвитку педагогічної думки та підручникотворення в краї. У 50-их роках видає ряд підручників для руських народних шкіл: «Книжиця читалная для начинающих» (Буда, 1847, 1850, 1851, 1852), «Краткий землепис для молодых Русинов» (Перемишль, 1851), «Сокращенная грамматика письменного русскаго языка» (Буда, 1852), а також перший на всій Західній Україні підручник з педагогіки «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (Львів, 1857) [7]. О. Духнович розглядаючи національне виховання, наголошував на збереженні народом свого національного «я», рідної мови, культури, традицій [7, с. 155].

Слід зауважити, що в 1849 році, після поразки Угорської революції, представники закарпатського краю – А. Добрянський на чолі делегації у складі В. Алексовича, М. Вісяника, В. Добрянського, Й. Шолтиса, О. Яницького – прибули до Відня з петицією до австрійського уряду. Документ складався з 12 пунктів щодо врегулювання адміністративних і культурно-освітніх прав підкарпатських русинів. Делегація підготувала Меморандум, в якому містилися вимоги визнання руської національності в Угорщині, введення рідної мови в школах, створення в руських округах гімназій, а в Ужгороді – академії, відкриття доступу до Львівського університету, надання руським учителям прав і матеріального забезпечення на рівні з іншими регіонами держави. Австрія провела реорганізацію Угорського королівства, створивши адміністративний дистрикт (тут: термін, що використовувався до середини ХІХ століття в Австрії, який означав адміністративно-територіальну одиницю, частину округу – уточнення Т. В., Ч. С.) із центром в Ужгороді: «Добрянській назначеный был председателем округов Угочского и Ужгородского, познѣйше выбранный был референтом руського дистрикта ужгородского (цей дистрикт проіснував лише до березня 1850 року – уточнення Т. В., Ч. С.) и на эго стараня

в гимназію ужгородську заведено руській язык и за урядників выименованѣ были домашнѣ Русины» [3, с. 92].

У 1861 р. урядові органи державного управління намагаються ввести німецьку мову і погоджуються оплачувати лише тих викладачів, які будуть проводити заняття державною мовою. Закарпатські громадські та політичні, церковні діячі, а також освітяни категорично не сприймали такий підхід у здійсненні мовної політики. Наприклад, на знак протесту 26 листопада 1861 р. І. Чургович відмовляється від займаної посади директора Ужгородської королівської греко-католицької півче-учительської семінарії [12, с. 38].

У 1867 р. внаслідок компромісної угоди, укладеної між Австрією та Угорським королівством, утворилася держава – дуалістична (двоєдина) конституційна монархія Австро-Угорщина. Обидві частини держави, як Австрійська, так і Угорська, мали власний парламент, що обирався і уряд, власну систему державної адміністрації, суду та юстиції. Відтак, новостворений уряд Угорщини розпочав реорганізацію освітньої галузі. Парламент прийняв новий освітній закон, який увійшов в історію як Закон XXXVIII 1868 р. або як Закон Йозефа Етвеша (угор.: Eötvös József) – міністра віровизнань і освіти Угорщини. Прийняття Закону XXXVIII 1868 р. в історії розвитку освіти і шкільництва Угорського королівства та Закарпаття відіграло суттєву роль, оскільки сприяв упровадженню обов'язкової початкової освіти, регламентував роботу вчительських семінарій, визначав права й обов'язки учителів, їх заробітну плату тощо. Наступними документами стали: 1879. évi XVIII. törvénycikk a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben / Закон XVIII «Про вивчення угорської мови в закладах народної освіти» (1879), внаслідок прийняття якого угорська мова, як державна, стає обов'язковим предметом вивчення у всіх національних народних школах, не залежно від форми власності; 1893. évi XXVI. törvénycikk a községi, valamint a hitfelekezetek által fenntartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről / Закон XXVI «Про впорядкування заробітної плати учителів парафіяльних та муніципальних шкіл» (1893), посилив можливість реалізації потреби держави в забезпеченні навчання державною мовою; 1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságáról / Закон XXVII «Про правові відносини у недержавних елементарних народних школах та оплата праці вчителів муніципальних та парафіяльних шкіл» (1907). У відповідності до цього Закону, посаду вчителя недержавної елементарної народної школи міг обіймати педагог, який мав відповідну освіту, був громадянином Угорського королівства, добре знав державну мову, володів методикою викладання, склав присягу вчителя.

Таким чином, створена впродовж кінця XVIII – початку XX століття нормативно-правова база сприяла розвитку шкільної інфраструктури як в Угорському королівстві в цілому, так і на закарпатських землях зокрема. Насамперед, прийняті Укази та Закони визначали систему освіти та стимулювали створення та поширення державних закладів, які забезпечували кожний освітній рівень. З'ясовано, що на становлення і розвиток народної освіти на Закарпатті досліджуваного періоду значний вплив мало закарпатське греко-католицьке духовенство, яке було виразником культурно-освітніх та суспільно-політичних потреб місцевого населення. Виявлено, що наукова і літературно-публіцистична спадщина закарпатського греко-католицького духовенства мала вагомий потенціал формування національної свідомості дітей та молоді Закарпаття означеного періоду.

Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо: вивчення можливостей використання історичного досвіду діяльності культурно-освітніх діячів греко-католицької церкви Закарпаття в контексті формування національної свідомості дітей та молоді, що є важливим підґрунтям національно-патріотичного виховання в умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гомоннай В. В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – XX ст.) / В. В. Гомоннай. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 298 с.
2. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2012. – Том 9. Прил. – 944 с.
3. Кондратович И. М. Історія Подкарпатскої Русі для народу / И. М. Кондратович. – Ужгород: Книгопечатня акційного тов. «УНІО» в Ужгороді, 1924. – 116 с.
4. Нариси історії Закарпаття / авт. кол. : І. М. Гранчак, Д. Д. Данилюк, Е. А. Балагурі, В. І. Ілько, Г. В. Павленко, В. В. Пальок. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. – Том 1. З найдавніших часів до 1918 року. – 436 с.
5. Павленко Г. В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник / Г. В. Павленко. – Ужгород, 1999. – 196 с.
6. Пекар А. ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття / А. Пекар. – 2-ге вид. – Рим–Львів : Вид-во ОО Василіян «Місіонер», 1997. – Том 2. Внутрішня історія. – 492 с.
7. Ричалка М. О. В. Духнович педагог і освітній діяч / М. Ричалка. – Братислава: Словацьке видавництво художньої літератури, 1959. – 490 с.

8. Ступарик Б. Національна школа: витoki, становлення: навчальний посібник / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ: Прикарпатський університет, 1992. – 192 с.
9. Освіта Закарпаття: монографія / В. В. Химинець, П. П. Стрічик, Б. М. Качур, М. І. Талапканич. – Ужгород: Карпати; Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 2009. – 464 с.
10. Az 1777-iki Ratio Educationis. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: dr. Friml Aladár. Pedagógiai Könyvtár. I. kötet. Szerk.: Kornis Gyula. – Budapest: Kiadja a Kath. Középiszkolai Tanáregyesület, 1913. – 271 p.
11. Fináczy Ernő. A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. kötet: 1773–1780 / Ernő Fináczy. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1902. – 525 p.
12. Kaminszky Géza. Emlék-album az Ungvári Kir. Gör. Kath. Éneklész-Tanítóképezde 100 éves fennállásának jubileumára 1893–94-ik tanévben / Géza Kaminszky. – Ungvár: Jäger Bertalan Könyvnyomdája és Könyvkötészete, 1894. – 163 p.
13. Kardos József. 1000 éves a magyar iskola (996–1996) / József Kardos Elemér Kelemen. – Szerk.: Balogh László. Budapest: Korona Kiadó Kft., 1996. – 192 p.
14. Mészáros István. A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon / István Mészáros. – Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2000. – 346 p.
15. Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Foeditotta, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István / Educationis Ratio. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981. – 433 p.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>